

En kubansk cigarrlåda

BIRGITTA SVENSSON är professor i etnologi vid Stockholms universitet, där hon bland annat deltar i ledningen av forskarskolan i kulturhistoriska studier. Hennes forskning ägnas åt marginalitet, urbanitet och medborgarskap. Hon är aktuell med antologierna *Andra Stockholm*, *Svensk-finska relationer och Individer i rörelse: Kulturhistoria i 1880-talets Sverige samt med artiklar i böckerna Landskapspejare och Biografiska betydelse*.

Från en resa till Havanna hemförde jag en vacker cigarrlåda. Jag hade förstätt att då det nu åter är à la mode att röka cigarr, borde man absolut köpa med sig några av dessa rökverk hem. Jag gav så småningom bort cigarrerna, men behöll lådan, som snart visade sig röna ett minst lika stort intresse som dess innehåll hade gjort. Den födde habegär hos några och nostalgiska minnen hos andra. Varför omvandlas gamla, triviala förpackningar till ett slags vardagens relikskrin på samma sätt som en simpel konservburk, då den befriats från sitt pappersomslag, kan bli en ädel designprodukt i hemmets interiör? Handlar det om ett andligt innehåll som vi fyller materien med? Mina tankar gick i tre riktningar: föremåls värden måste handla om sinnlighet, men också om hur det lilla attributet kan leda oss till insikter i stora samhällsförändringar i synen på hälsa och jakten på bestående värden. Det tredje tankespåret om berättelsers materiella förankring, fick mig att förstå varför föremål bevaras. Jag kallar det *Genius rei*.

SINNLIGHET OCH SAMTIDA FEMTIOTALSNOSTALGI

Inuti är cigarrlådan fordrad med vackert papper dekorerat med hav, palmer, tobaksodlingar, lantarbetare på fälten och en traditionell liten stuga, en så kallad casa de tabaco där tobaksbladen med nål och tråd fästes upp på störor för att torka. Egentligen ger denna lådas insida oss insikt i ett av UNESCO:s senaste världsarvsområden *Vuelta Abajo* i Viñalesdalen, där världens bästa tobak tillverkas. Och i mitten av allt detta finns en vacker kvinna. Lådan är tillverkad av tunt cederträ och stängs med hjälp av en liten mässingsspik. Kvar på utsidan finns rester av de stämplarna och sigill som garanterat att denna låda

innehållit äkta vara, dvs. prima cigarrer som handrullats på Partagas cigarrfabrik i Havanna. Där sitter kvinnor och män i alla åldrar och tillverkar de ädla rökverk som är berömda över hela världen. Den äldsta är en sjuttioårig kvinna som är känd vida utanför Kuba genom sin medverkan i Win Wenders film *Buena vista social club*. Filmen förflyttar oss till det 1950-tal som idag kanske är Kubas främsta turistattraktion.

Sinnligheten handlar mer om svärfunnen hantverksmässig materialläkthet, en förpackning tillverkad enligt traditionella föredömen och sedvänjor, av ädlaste trä. Cigarrlådsträet är virke från en alldeles speciell växtart som kallas cigarrlåsceder. Det är mjukt och lätt och luktar gott. Det odlas bara i Västindien. Lådan innehåller alltså både nostalgi och sinnlighet.

RÖKNINGENS FASOR OCH CIGARRENS ÅTERKOMST

Lite bokhylleetnografi ger vid handen att det fanns en betydande cigarrindustri i Sverige vid förra sekelskiftet och en bild visar att tillverkning och paketering av cigarrer då såg likadant ut i Stockholm som det idag gör i Havanna. Om min cigarrlåda införlivats i någon museisamling och därmed blivit en del av det offentliga minnet, kunde forskaren använt den till att diskutera en hel rad företeelser under 1900-talet.

Det är svårt att föreställa sig Fidel Castro utan sällskap av cigarren. Men riskerna med rökning fick Fidel att sluta. Han ville vara en förebild för sina landsmän i strävan efter ett hälsosamt liv. Hos oss i Sverige har dock cigarren idag återtagit sin plats som statusmarkör utifrån vår samtids värden och villkor, inte minst

som manligt maktattribut. Cigarren är en ren naturprodukt, ett rökverk med rötter i mayakulturen och förknippat med det yttersta av kultivering och särskiljande. En hel rad ritualer, verktyg och distingerande kunskaper omgärdar cigarrökningen. I sin avhandling *Den rökande människan. Bilden av tobaksbruk i Sverige mellan 1950- och 1990-tal* (Carlssons 2002), beskriver Ulrika Torell bland annat vilken betydelse cigarren återfått i dagens riskmedvetna samhälle. Då den inte låter sig masskonsumeras knyts den inte samman med ohälsa och död utan med behag, flärd och njutning hos dem som kan kontrollera begären.

Om än cigarren har en auktoritativ position i den sociala ordningen som få andra attribut så är dess värde emellertid ändligt, medan lådans är bestående. Och lådan för också mina tankar till sådant som betraktas som kvinnligt, till husmoderns återbruk, till knapphet, flit och nit.

Här förvarade mormödrar virknålar och knappar, pengar och andra värdesaker. Ett skrin för vardagens heliga saker.

LIVETS MATERIELLA FÖRANKRING

Den amerikanska antropologen Janet Hoskins (*Biographical objects*, Routledge, 1998) har visat hur betydelsefulla föremål är i människors levnadsberättelser. De hjälper oss att ordna och sortera, berätta och relatera livet. Föremål är ceremoniella, rituella, statusfyllda och meningsbärande tecken med vars hjälp vi formar relationer till varandra. Människor kan inte bara relatera till hållpunkter i livet med hjälp av föremålen utan ofta har de också format sina liv tillsammans med föremål av olika slag.

Men föremålens liv är inte sällan längre än människornas. De har en alldeles egen förmåga att samla på sig kunskap och erfarenhet som gör att andra människor kan ta dem till sig och använda deras egenskaper på sitt sätt. Samma cigarrlåda kan användas i generationer och var och en skapar sitt innehåll i den. Tingen överlever oss och med deras hjälp kan vi beseгра livets förgänglighet. Sannolikt är det ur detta som vårt behov av att bevara för eftervärlden har sitt ursprung. På samma sätt som vissheten att vi skall dö, intensifierar önskan att leva, kan man redan i samtiden få en nostalgisk förnimmelse av hur förfärligt det vore att förlora vissa föremål.

Idéhistorikern Karin Johannisson har kallat nostalgi för en bitterljuv känsla av längtan (*Nostalgia*, Bonniers 2001) och det var också en sådan längtan jag fann i min cigarrlåda. Till en förfluten tid då vackra band och knappar återbrukades av flitiga kvinnohänder eller till omsorgsfullt sparade slantar att använda till något alldeles speciellt. Min låda känns för högtidlig att fylla med vardagliga småsaker, den måste användas för betydelsefulla souvenirer. Vad rymmer din cigarrlåda?

GENIUS REI

Bevarandet av saker och ting kan ha ett värde i sig då de helt enkelt öppnar möjligheter för framtida nyttjare att fylla dem med sina betydelser. Och det är med föremål som med platser, de har en enastående förmåga att ackumulera värden. Sakerna har inte bara ett materiellt utan också ett andligt värde som gör det befogat att tala om ett *Genius rei*.

SUMMARY

A Cigar-box from Havana

This essay is analyzing why a beautiful Cuban cigar-box causes ethnological reflexions on the sensuality of everyday reliquaries as well as issues around health, bitter-sweet nostalgia and the capacity of things to give stories a material anchorage. The findings support a conclusion that material objects can create both contemporary insights in changes in society and traces back to the past.